

ELEKTRON TO'LOV TIZIMLARINING AFZALLIKLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Abdinabiyeva Dildora Eshmurod qizi

Alfraganus universiteti 3-bosqich talabasi

Kurbonov Jasurbek Pozilovich

Ilmiy rahbar: iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent,

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22245653>

Annotatsiya. Mazkur maqolada elektron to'lov tizimlarining iqtisodiyotdagi o'rni, ularning asosiy afzalliklari hamda rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda elektron to'lov tizimlarining naqd pulsiz hisob-kitoblarni rivojlantirish, moliyaviy xizmatlar sifati va tezkorligini oshirish, iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash hamda elektron tijoratni qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida elektron to'lov tizimlarini takomillashtirish raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: elektron to'lov tizimlari, raqamli iqtisodiyot, naqd pulsiz hisob-kitob, internet banking, mobil banking, QR-kod to'lovlari, elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar, fintech, kiberxavfsizlik.

Annotation. This article analyzes the role of electronic payment systems in the economy, their main advantages, and current development trends. The study examines the contribution of electronic payment systems to the expansion of cashless payments, improvement of financial service quality and efficiency, enhancement of economic performance, and support for e-commerce. It also discusses the reforms implemented in Uzbekistan to develop electronic payment systems, existing challenges, and possible solutions. The findings indicate that improving electronic payment systems is one of the key factors in developing the digital economy and expanding access to modern financial services.

Keywords: electronic payment systems, digital economy, cashless payments, internet banking, mobile banking, QR code payments, e-commerce, financial technologies, fintech, cybersecurity.

Kirish

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi natijasida elektron to'lov tizimlari iqtisodiy munosabatlarning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining takomillashuvi, internet va mobil qurilmalardan foydalanish ko'lamining kengayishi elektron to'lov xizmatlariga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshirdi. Natijada naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish, moliyaviy xizmatlardan masofadan turib foydalanish hamda to'lov operatsiyalarini tez va xavfsiz bajarish imkoniyatlari kengaydi. Bugungi kunda elektron to'lov tizimlari nafaqat banklar faoliyatining muhim yo'nalishi, balki iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda [1]. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda "yashirin iqtisodiyot" ulushini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan davlatlarda elektron to'lovlar orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar hajmi yil sayin ortib bormoqda. Bu esa moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini

ta'minlash, mablag'lar harakatini nazorat qilish va iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda [2].

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish, bank xizmatlarini raqamlashtirish hamda naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "HUMO", "UZCARD", mobil banking, internet banking va QR-kod orqali to'lov tizimlarining joriy etilishi aholiga qulay va tezkor moliyaviy xizmatlarni taqdim etmoqda. Shu bilan birga, elektron tijoratning rivojlanishi ham elektron to'lov tizimlarining iqtisodiyotdagi ahamiyatini yanada oshirmoqda [3]. Elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi biznes subyektlari uchun ham yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Korxonalar elektron to'lov vositalari orqali savdo hajmini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun raqamli to'lov vositalari yangi bozorlarni egallash hamda elektron tijoratni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi [4].

Shu bilan birga, elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kiberxavfsizlik tahdidlari, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, firibgarlik holatlarining oldini olish, texnologik infratuzilmani takomillashtirish va aholining raqamli moliyaviy savodxonligini oshirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish elektron to'lov tizimlarining barqaror rivojlanishi va ularga bo'lgan ishonchni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi [5].

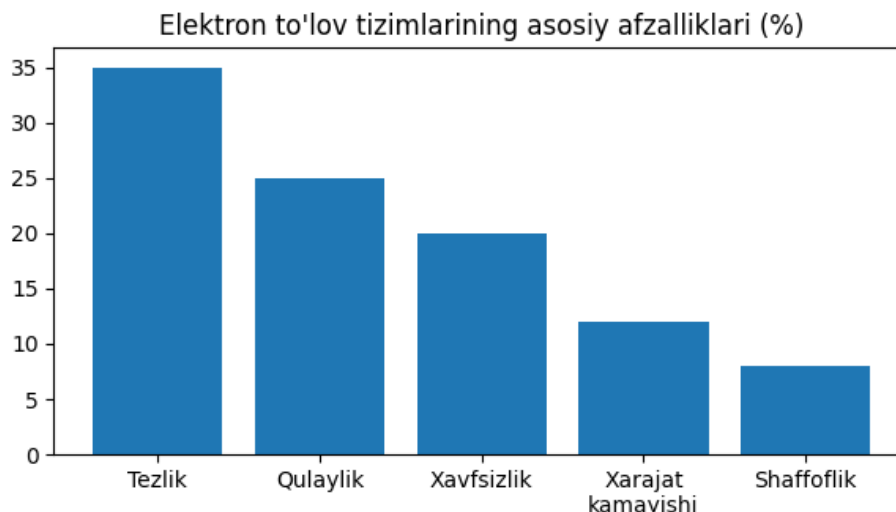
Asosiy qism

Elektron to'lov tizimlari – bu bank kartalari, mobil ilovalar, internet banking, elektron hamyonlar va boshqa raqamli vositalar orqali tovar va xizmatlar uchun masofadan turib hisob-kitoblarni amalga oshirish imkonini beruvchi zamonaviy moliyaviy texnologiyalar majmuasidir. Ularning asosiy vazifasi moliyaviy operatsiyalarni tezkor, xavfsiz va qulay tarzda amalga oshirishdan iborat. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida elektron to'lov tizimlari iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga kirib bormoqda va moliyaviy xizmatlar bozorining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda [2]. Elektron to'lov tizimlarining eng muhim afzalliklaridan biri operatsiyalarni qisqa vaqt ichida amalga oshirish imkoniyatidir. An'anaviy naqd pul orqali hisob-kitoblarda vaqt va qo'shimcha xarajatlar talab qilinsa, elektron to'lovlar bir necha soniya ichida bajariladi. Bu esa fuqarolar, tadbirkorlar va moliyaviy tashkilotlar faoliyatining samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, masofaviy bank xizmatlarining rivojlanishi natijasida mijozlar bank filialiga bormasdan turib to'lovlarni amalga oshirish, pul o'tkazmalarini bajarish va kommunal xizmatlar uchun hisob-kitob qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar [3]. Elektron to'lov tizimlari iqtisodiyotda naqd pul muomalasini qisqartirish orqali pul aylanish tezligini oshiradi. Bu esa davlatning pul-kredit siyosatini samarali amalga oshirish, inflyatsiya jarayonlarini nazorat qilish va moliyaviy oqimlarning shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, barcha elektron operatsiyalar qayd etilishi sababli noqonuniy moliyaviy operatsiyalar va yashirin iqtisodiyot hajmini kamaytirish imkoniyati yaratiladi [1].

Elektron to'lov tizimlari biznes subyektlari uchun ham katta iqtisodiy afzalliklarni taqdim etadi. Korxonalar elektron to'lov vositalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi, savdo hajmini kengaytiradi hamda operatsion xarajatlarni kamaytiradi. Ayniqsa, elektron tijorat platformalarining rivojlanishi bilan elektron to'lov tizimlari onlayn savdoning asosiy elementi sifatida namoyon bo'lmoqda [4].

1-diagramma

Elektron to'lov tizimlarining asosiy afzalliklari (%)

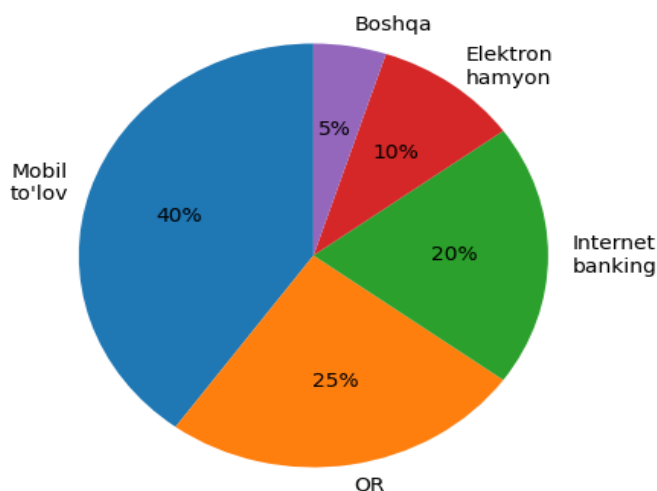
So'nggi yillarda mobil to'lov ilovalari, QR-kod orqali to'lovlar, kontaktsiz (NFC) texnologiyalar va elektron hamyonlarning rivojlanishi elektron to'lov tizimlarining yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'ldi. Sun'iy intellekt, blokcheyn va biometrik autentifikatsiya kabi zamonaviy texnologiyalar elektron to'lov tizimlarining xavfsizligini oshirish bilan birga foydalanuvchilar uchun yanada qulay xizmatlarni taqdim etmoqda [5]. O'zbekistonda elektron to'lov tizimlari so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. HUMO va UZCARD to'lov tizimlari, mobil banking ilovalari hamda QR-to'lov xizmatlarining keng joriy etilishi aholining naqd pulsiz hisob-kitoblardan foydalanish darajasini sezilarli oshirdi. Shu bilan birga, davlat xizmatlari, transport, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida elektron to'lovlardan foydalanish ko'lami kengaymoqda [3].

Biroq elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Kiberjinoyatchilik, ma'lumotlar xavfsizligi, internet infratuzilmasining ayrim hududlarda yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda aholining raqamli moliyaviy savodxonligi darajasining pastligi ushbu sohaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli axborot xavfsizligini kuchaytirish, zamonaviy himoya vositalarini joriy etish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi [5].

2-diagramma

Elektron to'lov tizimlarining rivojlanish tendensiyalari (%)

Elektron to'lov tizimlarining rivojlanish tendensiyalari

Izoh: Diagramma xalqaro fintech bozori tahlillari asosida muallif tomonidan tayyorlangan [5].

Umuman olganda, elektron to'lov tizimlari iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasida muhim o'rin tutmoqda. Ular iqtisodiy samaradorlikni oshirish, moliyaviy xizmatlarning ommabopligini kengaytirish, biznes faoliyatini rivojlantirish va aholiga qulay moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, elektron to'lov tizimlari zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, moliyaviy xizmatlarning sifati, tezkorligi va qulayligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida elektron to'lov vositalaridan foydalanish ko'lami kengayib, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushi ortib bormoqda. Bu esa iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini ta'minlash, pul mablag'lari aylanishini tezlashtirish va biznes subyektlari faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, O'zbekistonda elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga, bank xizmatlari sifatining yaxshilanishiga hamda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq kibernetika xavfsizlikni ta'minlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, texnologik infratuzilmani yanada takomillashtirish va aholining raqamli moliyaviy savodxonligini oshirish ushbu yo'nalishdagi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, elektron to'lov tizimlarini yanada rivojlantirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va to'lov tizimlarining xavfsizligini kuchaytirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga, moliyaviy xizmatlar sifati va qulayligini oshirishga hamda raqamli iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ***"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida***gi Farmoni. – Toshkent, 2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. To'lov tizimlari faoliyati to'g'risida yillik hisobot. – Toshkent, 2024.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. To'lov tizimlari to'g'risidagi Qonun va rasmiy me'yoriy hujjatlar. – Toshkent.
4. World Bank. Digital Financial Services. – Washington, D.C.: World Bank, 2023.
5. Bank for International Settlements (BIS). Annual Economic Report 2024. – Basel: BIS, 2024.